

INDLEDNING

SORGENS PSYKOLOGI

– EMPIRISKE OG TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ NATURLIGE
OG KOMPLICEREDE SORGREAKTIONERMaja O'Connor¹

I 2018 udkom første del af dette temanummer med titlen "Sorgens psykologi – del 1: Teoretiske perspektiver"². Her, i tidskriftets fyrretyvende jubilæumsår, er så del to, som har fokus på empiriske og kliniske perspektiver på sorgens psykologi. Med henblik på, at der er tale om ét samlet temanummer, genoptrykker vi her forordet fra første del, som netop introducerer det samelede arbejde inden for emnet: Sorgens psykologi.

Sorg har mange ansigter. Den er en menneskelig grundfølelse man ser på tværs af forskellige kulturer, fra de kollektive til de individualiserede. Sorg er kompleks. Den indeholder både lidelse og glæde, for sorg handler dybest set om kærlighed. Samtidig er det at miste en elsket person og den sorg, der følger med tabet, noget, langt de fleste af os kommer til at opleve før eller siden, hvis vi er så heldige at elske et andet menneske. At det kan gøre ondt at miste er altså ikke noget nyt fænomen. Mennesket har nok kendt til denne smerte, siden vi begyndte at leve i tætte familiestrukturer. Det nye består i, at vi med psykologiske og videnskabelige briller har muligheden for at studere sorgen lidt på afstand.

Gennem de seneste årtier har der da også været en betragtelig stigning i interessen for sorgområdet i akademiske og kliniske sammenhænge og i befolkningen mere generelt. Det ses blandt andet udtrykt via fokus på sorg i litteratur og tv-udsendelser. Samtidig er en ny sorgspecifik diagnose blevet implementeret i 2018 i det internationale diagnosesystem for psykiatriske lidelse, ICD-11 (Maercker et al., 2013). *Vedvarende sorglidelse* (Prolonged Grief Disorder) er væsensforskellig fra andre typer af komplicerede sorgreaktioner så som tabsudløst PTSD og depression. Vedvarende sorg er karakteriseret ved separationsangst i form af stærk længsel efter og/eller optagethed

1 maja@psy.au.dk

2 Psyke & Logos, 39(1), 2018

af den afdøde samt omfattende oplevelse af psykisk smerte udtrykt ved en række kognitive, emotionelle og adfærdsmæssige symptomer kombineret med klinisk signifikant funktionsnedsættelse og et tidskriterie på mindst 6 måneder efter tabet (Maercker et al., 2013; WHO, 2018). Introduktionen af en ny sorgspecifik psykisk lidelse i ICD-11 skaber samfundsmæssig og forskningsmæssig debat om sorg, og denne interesse har afspejlet sig i et stadig større omfang af teoretisk, empirisk og anvendt forskning på sorgområdet – både i forhold til naturlige og til mere komplicerede sorgreaktioner (O'Connor, Lundorff, & Johannsen, 2017). Betegnelsen sorg henviser i ovenstående og i det meste af sorglitteraturen til den reaktion, der kommer som følge af et nærtstående menneskes død, men den kan også forstås i bredere forstand som en reaktion på at have mistet noget af stor betydning for én. Her spænder man fra sorg over tabet af noget absolut umisteligt som ved dødsfald over sorg ved tab af ære, ugengældt kærlighed, at miste sit job, sin førlighed, et kæledyr, man holdt af, osv. Invitationen til dette særnummer opfordrede ligeledes primært til behandling af temaer i tilknytning til sorg som reaktion på tab af en elsket person, men åbnede også op for studier, der undersøger sorgreaktioner i bredere forstand.

Inden for de seneste år har man i Danmark bevilget midler til to store centre, der bedriver forskning på sorgområdet: Det Nationale Sorgcenter³ og Sorgens Kultur⁴, samt en lang række større, individuelle forskningsprojekter. Afledt af dette blev *Netværk for sorgforskere i Danmark* etableret i 2017 – et “upolitisk og forskningsuafhængigt netværk, som er baseret på frivillige, og ikke er fagligt tilknyttet nogen enkeltstående enhed. Netværket er etableret af Martin Lytje, ph.d. ved Kræftens Bekæmpelse, Ditte Winther-Lindqvist, ph.d. og lektor i udviklingspsykologi ved DPU, Aarhus Universitet, og Ester Holte Kofod, ph.d. og postdoc på Aalborg Universitet. Netværket for sorgforskere er etableret for at skabe et rum, hvor forskere, der arbejder inden for området, kan mødes, debattere, erfaringsudveksle og danne overblik over sorgforskning i dansk kontekst. På den måde er hensigten at skabe det bedste mulige fundament for at bruge hinanden til at maksimere vores fælles viden om sorg. Netværkets medlemmer består af akademikere og aktive forskere og har til sigte at skabe et diskussionsgrundlag, der er teoretisk og evidensbaseret, frem for at være politisk motiveret. Dermed er visionen at skabe et rum, hvor forskere kan mødes på tværs af kulturelle og institutionelle forskelligheder. For at sikre denne neutralitet afholdes netværksmøderne på skift hos medlemmernes forskellige forskningsinstitutioner. Til det første møde i starten af 2017 var der cirka 20 medlemmer. Nu, godt to år senere, er der 47 medlemmer af netværket. Medlemmerne kommer fra landets universiteter, fra flere af Danmarks største NGO'er og fra nogle af Nordens bedste sorgforskningsgrupper. Netværket arbejder for at skabe et solidt fundament

3 <https://bornungesorg.dk/om-det-nationale-sorgcenter/>

4 <http://www.kommunikation.aau.dk/forskning/vidensgrupper/cqs/sorg/>

for samarbejde mellem sorgforskere på tværs af fag, institutioner og forskningsgrupper. Allerede nu er nye samarbejder om at belyse sorgens mange facetter etableret på tværs, fælles konferenceturer er planlagt, og overvejelser om en international konference her i landet om sorg er i støbeskeen.

Mange har tidligere følt sig alene med deres sorgforskning i Danmark og mest involveret sig i internationale samarbejder. Det har været overraskende for netværkets medlemmer, hvor mange der egentlig forsker i sorgens psykologi, og hvor stort et potentiale der er for at udvikle en stærk national forskergruppe. Adskillige samarbejder er etableret, og der er flere på vej. Samtidig bydes nye medlemmer, der deler interesse for og erfaring i sorgforskning, meget velkomne.

Meget sorgforskning har de seneste årtier primært bevæget sig inden for en videnskab, der beskæftiger sig med diagnose, forebyggelse og behandling af mennesker, der antages at blive syge af deres sorg – en medicinsk tilgang til fænomenet sorg, som måske har overset andre vigtige perspektiver (Brinkmann, 2017). Samtidig er megen af den danske sorgforskning primært udgivet i engelsksprogede tidsskrifter. Med undtagelse af enkelte dansksprogede grundbøger (Guldin, 2014; Mogensen & Engelbrekt, 2013) er der altså få dansksprogede kilder, som videnskabeligt belyser sorgens psykologi fra et bredt akademisk perspektiv. Vi, der beskæftiger os med forskning i sorgreaktioner, har dermed manglet en kilde til at formidle vores viden til relevante fagpersoner gennem. Samtidig står faglærere i psykologiundervisning på professionsuddannelserne ofte uden korte, præcise tekster på dansk af høj psykologfaglig kvalitet, som belyser de facetter af sorg, der er relevante for netop den uddannelse, de varetager undervisning i psykologi på. Behovet og interessen for den nyeste, dansksprogede viden på sorgområdet er altså til stede, men formidling af emnet på dansk har hidtil været begrænset, og kilderne til udgivelse af videnskabelige tekster på dansk har været få.

Det var derfor på tide, at vi inviterede til præsentation af den danske forskning i, hvad sorg egentlig er for noget set fra et psykologisk perspektiv. Hvad kan danske forskere ekstrapolere på baggrund af deres måder at tænke, teoretisere, forske og praktisere sorgens psykologi på? Og hvordan kan denne viden komme danske undervisere, psykologer og deres klienter til gode? Invitationen til dette temanummer tog netop udgangspunkt i denne nysgerrighed. Psyke & Logos har derfor i samarbejde med netværket for sorgforskere inviteret landets sorgforskere til at indsende artikler til et temanummer under titlen “Sorgens Psykologi – empiriske og teoretiske perspektiver på naturlige og komplicerede sorgreaktioner”.

Ud fra et ønske om at dække feltet bredt inviterede vi til indsendelse af et vidt udsnit af forskningsarbejder, der belyser psykologiske aspekter af sorgområdet fra forskellige vinkler, herunder empiriske, teoretiske og kliniske. Analyser og diskussioner af sorg fra samfundsmæssige, sociokulturelle og andre perspektiver ud over det rent psykologiske var velkomne. Det samme var artikler, der problematiserer eksisterende forhold i relation til den psyko-

logfaglige praksis på området samt rejser kritiske og konstruktive metode-diskussioner.

Intentionen har været at repræsentere feltet bredest mulig med dygtige fagfolk som skribenter og omhyggeligt udvalgte reviewere og redaktører, så vi kunne opnå bedst mulig kvalitet af feedback til forfatterne og dermed højst mulig kvalitet af de endelige artikelbidrag. Netværket for sorgforskere i Danmark har leveret fire dedikerede gæsteredaktører til dette formål. Hver redaktør har fået tildelt artikler, der så vidt muligt faldt inden for deres ekspertområde og de har selv fundet reviewere med specialviden på det pågældende område.

Der viste sig at være en overvældende interesse for at bidrage til temanummeret, hvilket har resulteret i hele 17 meget forskellige tekster, der belyser psykologiske aspekter af sorgområdet fra forskellige vinkler, herunder teoretiske, empiriske og kliniske.

Temanummeret er bygget op i to dele. Del I blev udgivet i 2018 og indeholder de teoretiske bidrag startende med de brede mod de mere specifikke målgrupper og teoriområder. Del II, dvs. dette nummer af Psyke & Logos, indeholder empiriske og kliniske perspektiver på sorgens psykologi. Del II indledes med en række mere klassiske empiriske artikler – først kvalitative og siden mere kvantitative. Til sidst introduceres de kliniske perspektiver – først de empiriske og siden de mere teoretiske. På tværs af denne struktur startes der, hvor det er relevant, med tekster med fokus på børn, så unge, voksne og ældre.

Del I: Teoretiske perspektiver på sorgens psykologi

Temanummeret indledes af otte primært teoretiske og diskursive tekster, herunder en enkelt der primært belyser metodiske aspekter ved sorgforskning.

I åbningsartiklen “Kompliceret sorg og vedvarende sorglidelse – begrebsmæssig adskillelse og sammenhæng” fremlægger Lene Larsen, Line Rettig Lauritzen og Maja O'Connor et forslag til, hvordan en diagnose for særligt svær sorg hos voksne kan ses i relation til den eksisterende forskning og viden om kompliceret sorg, som dækker over en bred palet af sorgreaktioner. Først redegøres der for *komplicerede sorgreaktioner* som et bredt paraplybegreb, der favner en række forskellige typer af komplicerede sorgreaktioner. Derefter vendes blikket mod den sorgspecifikke lidelse, *vedvarende sorglidelse*, som netop er offentliggjort. Artiklen fokuserer primært på kvantitative studier og inkorporer derfor ikke viden fra studier med fokus på kulturelle, samfundsmæssige, eller fænomenologiske faktorer, selv om disse også er af afgørende betydning i en bredere kontekst.

I den næste artikel, “Kulturelle og eksistentielle perspektiver på sorg og tabserfaringer”, diskuterer Allan Køster, Ester Holte Kofoed, Ditte Winther-

Lindqvist, Svend Brinkmann og Anders Petersen, hvordan sorgforskningen gennem de sidste årtier har bevæget sig i en mere kvantitativ orienteret retning, hvormed man kan risikere at overse centrale kulturelle og eksistentielle dimensioner af sorgen som fænomen. Der redegøres for forskningsprojektet *Sorgens Kultur*, hvor man netop adresserer disse perspektiver både på et konceptuelt og på et empirisk niveau med fokus på både kulturelle og eksistentielle/fænomenologiske dimensioner. Artiklen redegør først for nogle af de måder, hvorpå kvantificeringen af sorgforskningen har manifesteret sig, hvorefter grundtankerne bag *Sorgens Kultur* præsenteres. Afslutningsvis præciseres dette perspektiv ved at præsentere en række teser, der guider projektets tilgang til sorg.

I den tredje artikel, "Sorgens socialitet – en sociologisk kommentar til psykologiseringen og medikaliseringen af menneskelige følelser", diskuterer Michael Hviid Jacobsen og Anders Petersen, hvordan psykologien siden sin fødsel med Freuds teori om sorg for cirka 100 år siden har ekspanderet sit territorium og koloniseret store dele af sorgen. Antagelsen er, at andre måder at forstå sorgen på er blevet begrænsede i denne proces. Med sit fokus på sorgens socialitet tilbyder artiklen et sociologisk korrektiv til denne udvikling. Dette gøres ved at kritisere psykologiseringen af sorg og udfolde en række forskellige facetter af en sociologisk eller emotionssociologisk forståelse af sorgens socialitet, der netop tilbyder sig som et korrektiv eller supplement.

"Ritualisering og forældreskab: sorgpraksisser hos forældre, der har mistet et spædbarn" af Dorte Refslund Christensen, Dorte Hvidtjørn, Mathilde Lindh Jørgensen og Kjetil Sandvik forholder sig til eksisterende forskning om, hvordan forældrenes møde med det døde barn indvirker på deres sorg. Der tages udgangspunkt i en tværvideenskabelig tilgang med sociologiske og kulturanalytiske studier af paradigmatisk skift i forhold til sorgpraksisser og forholdet til den døde samt af ritualers betydning. Empiriske studier af konkrete sorg- og hverdagspraksisser hos forældre, der mister et barn før, ved eller kort tid efter fødslen inddrages også. Artiklens hovedfokus er således at analysere de praksisser og interaktioner mellem forældrene og det døde barn, som udfolder sig på fødeafdelingerne og som efterfølgende foregår i medieret form på f.eks. online mindesider, på børnenes grave og andre steder. Dette leder til en refleksion over mulige forbindelser mellem tidlige og senere sorgpraksisser; hvordan de forskellige elementer hænger sammen, og hvad de betyder for forældres sorg og livet efterfølgende.

Femte artikel er fra vores norske kollegaer ved Center for Krisepsykologi i Bergen. Kari Dyregrov, Birthe Møgster, Kristine Berg, Hilde-Margit Løseth, og Lennart Lorås beskriver i artiklen "Den specielle sorgen ved narkotikarelatert død", hvordan efterladte efter narkotikadødsfald kan være en undervurderet, stigmatiseret og usynlig social gruppe. De diskuterer, hvordan disse efterladte kan de opleve, at deres sorg bliver miskendt af samfundet, og hvordan blandt andet deres egne følelser af lettelse, skam og skyld

kan spille ind på deres sorgreaktion og selvbillede i sorgen. Desuden drøftes det, hvordan sorgens fænomenologi er forbundet med kontekstuelle, personlige og interpersonelle processer. Endelig diskuteres de potentielt bidragende faktorer og sandsynligheden for en særlig form for kompliceret sorg i narkotikadødsrelaterede efterladte.

Karina E. Stengaard Kamp og Helle Spindler diskuterer i den sjette artikel, "Sorghallucinationer eller sanseoplevelser? En oversigtsartikel og kritisk diskussion af efterladdes oplevelse af at sanse den afdøde", det fænomen, at relativt mange efterladte ser, hører, mærker eller fornemmer tilstedeværelsen af den afdøde efter dennes død. På trods af fænomenets hyppighed ved man ikke meget om oplevelserne – hverken om deres betydning for de efterladte eller deres indvirkning på sorgforløbet. Der argumenteres for, at der mangler et fælles sprog for sanseoplevelser af afdøde. Udfordringerne ved at finde et sprog, som er meningsfyldt for både fag- og lægfolk, bliver belyst og diskuteret. Artiklen vil desuden give et kritisk overblik over forskningen indtil nu og blandt andet belyse oplevelsernes fænomenologi, association til de efterladdes personkarakteristik og relation til sorgudviklingen. Afslutningsvis berøres de kliniske implikationer for fagpersoner, der møder efterladte med sanseoplevelser af afdøde.

Herefter følger artiklen "Sorg efter tab af selskabsdyr" af Tia. B. Hansen og Lisa M. Nielsen, der diskuterer denne type af tab som miskendt (disenfranchised). Der redegøres for, at de fleste ejere føler betydelig sorg, når dyrene dør, men at de fleste ejere også oplever at måtte skjule sorgen for ikke at skille sig ud. Artiklen forstår sorg over selskabsdyr som forårsaget af dels tabet af de funktioner, dyr har for deres ejere, dels tabet af en tilknytningsrelation til et unikt individ. Sorgprocessen er antageligt nogenlunde den samme som efter tab af mennesker, om end den er mindre funktionsnedsættende, men adgangen til social støtte reduceres af sorgens miskendthed. Artiklen vurderer, at de væsentligste indsatsbehov på dansk grund er folkeoplysning om menneske-dyr-relationer, oprustning af psykologers viden på området og adgang til opdateret viden om sorgprocesser for dyrlægeklinikker og deres kunder. Sorgterapi som sådan vurderes kun at være relevant på personlig indikation. Et amerikanske interventionsprogram foreslås tilpasset og afprøvet i en dansk kontekst.

Den ottende og sidste af de teoretiske artikler er af metodisk art. I "Forskningsetik i praksis, når sorgramte børn inkluderes i kvalitativ forskning" diskuterer Line Thoft Carlsen og Martin Lytje nogle af de særlige forskningsetiske principper, der optræder, når forskning omhandler kvalitative studier af sorgramte børn. Principperne præsenteres gennem tre forskellige cases baseret på forfatternes egen forskning. Artiklens praksisdel har fokus på den indledende kontakt til børn som informanter, indhentelse af informeret samtykke samt selve interaktionen med børnene under dataindsamlingen. Her illustreres etiske dilemmaer, der, på trods af at forskningsetiske kodekser er fulgt og indskrevet i forskningsetiske protokoller, giver grundlag for reflek-

sion og revidering af de nævnte protokoller. Målet er at videregive læring fra egen praksis til forskere, der påbegynder lignende undersøgelser.

Under strengen bringer vi en artikel af Kirsten K. Roessler, Simon Hoegmark, Henning Eichberg og Klaus Robering fra Syddansk Universitet om "Naturen som med-behandler". På baggrund af empiriske undersøgelser præsenterer artiklen nogle teoretiske overvejelser om stemning og relationer i et terapeutisk rum. Ud fra en arkitekturpsykologisk tilgang beskrives rum, relationer og stemninger i naturen som fænomener, der kan understøtte menneskers helbred, og det undersøges i artiklen, hvordan dette kan ske. De teoretiske præmisser for overvejelserne præsenteres sammen med metodiske overvejelser, der knyttes til empiriske resultater og erfaringer fra et pilotprojekt, hvor naturen indgik som med-behandler for stressramte mænd. Pilotprojektet bestod af tre kursusforløb af otte ugers varighed med i alt 33 mænd, og det blev gennemført i samarbejde mellem Svendborg kommune og museet Naturama. Formålet var at bruge naturen som med-behandler for en målgruppe, som ikke har gavn af kommunens øvrige rehabiliteringstilbud, og projektet skal danne baggrund for et nyt rehabiliteringsforløb for mænd. I artiklen diskuteres det, om (og hvordan) mennesker med sundhedsmæssige og psykiske udfordringer kan få gavn af ophold i og mødet med naturen. Selv om det er en almindelig erfaring, at naturlige omgivelser kan have en positiv indflydelse på menneskers velbefindende, er det ikke så almindeligt, at forskere, kommuner og naturvejledere arbejder sammen i et forsknings- og praksisorienteret projekt omkring emnet.

Del II: Empiriske og kliniske perspektiver på sorgens psykologi

Del II indledes med fem empiriske artikler fra de fortrinsvise kvalitative mod de mere kvantitative undersøgelsesdesigns.

Den første empiriske artikel har titlen "Unge sorg – en fænomenologisk undersøgelse af teenagere der mister en forælder" og er skrevet af Ole Michael Spaten, Lillith Olesen Løkken, Signe Nygaard, Mie Sandbæk Mardorf, Marie Tinø Vangsgaard og Emilie Elisabeth Hartvig Klindt. Artiklen belyser, hvilken betydning erfaringer med at miste en forælder giver i forhold til de unges liv, identitet og identitetsdannelse. To unge kvinder og en ung mand – alle i alderen 20-30 år – der alle har mistet deres forældre i teenageårene, blev interviewet i semi-strukturerede interviews, der blev digitalt optaget og efter transskription underkastet den fortolkende-fænomenologiske analyse (IPA). Resultatet viste fire hovedtemaer: 1. Håndteringen af sorgprocessen; 2. Oplevelsen af et fragmenteret selv; 3. Ekstern hjælp – "mig selv" i fokus; 4. En ny vej fremtræder. Disse temaer præsenteres i artiklen og efterfølgende diskuteres undersøgelsens fund på baggrund af aktuelle diskurser, gryende voksenliv og andre empiriske og teoretiske perspektiver. At miste en foræl-

der i ungdomsårene konkluderes på denne baggrund at indvirke dybt på unges liv og identitet.

Så følger Allan Køsters analyse af "Lidelsen i tabet: fænomenologiske betragtninger over tabserfaringens affektive dybde". Med afsæt i tre systematiske interviews med voksne, der som børn eller unge har mistet en forælder, forfølges tanken, at den affektive dimension af prægnant sorg, som følger tab, ikke kun er noget, der kun erfares på et emotionelt niveau. Tabserfaringen skaber antageligt også modifikationer i, hvad der i fænomenologien kaldes eksistentielle følelser. Mere specifikt er det artiklens intention at vise, at vi kan forstå disse ændringer som modifikationer i den måde, personen resonerer med verden på, og at denne ændrede resonansprofil i sidste ende medfører en grundlæggende følelse af eksistentiel ensomhed. Slutteligt præsenteres overvejelser over, hvad dette implicerer for vores tilgang til at hjælpe børn og unge i denne situation, og der kalder på kropsterapeutiske tilgange.

I artiklen "Her vidste alle, at jeg havde et barn" analyserer Esther Kofoed på baggrund af en toårig kvalitativ interviewundersøgelse om forældres erfaringer med fællesskabsorienterede sorgstøttetilbud, hvordan forældre, der har mistet et spædbarn, oplever og gør brug af fællesskabsorienterede sorgstøttetilbud i tiden efter, de har mistet deres barn. Informeret af en kulturpsykologisk tilnærmelse til det menneskelige følelsesliv, argumenteres der for, at fællesskaber, som er tilvejebragt gennem denne form for sorgstøttetilbud, kan facilitere forhandlinger af kulturelle normer vedrørende tab og sorg og tilbyde alternative forståelsesrammer og praksisser for at leve med tabet, som forældrene forholder sig reflektivt til i deres sorgproces. Det diskuteres endvidere, hvordan ansvarlige aktører må forholde sig kritisk og selvrefleksivt til de etiske dilemmaer, der uomgængeligt opstår i forbindelse med disse praksisser.

I artiklen "Risikofaktorer for kompliceret sorg: En systematisk gennemgang af den empiriske litteratur" af Stephanie Schönhoff, Kristine Højlund Nørgaard, Kristine Jensen de López og Kristine Kahr Nilsson afdækkes den eksisterende viden om risikofaktorer for kompliceret sorg igennem en gennemgang af den empiriske litteratur. I alt blev 18 studier inkluderet. En syntese af disse studier viste, at risikofaktorer for kompliceret sorg relaterer sig til følgende temaer: involvering i sygdomsforløbet, mangel på social støtte i sygdomsforløbet, depression eller sorgsymptomer før tabet, oplevelsen af tabet som uventet eller traumatisk, relationen til afdøde, afhængighed til afdøde, usikker tilknytning, uvirkelighedsfølelse, rumination samt oplevelsen af tabet som centralt for den sørgendes identitet og livshistorie. Denne viden om risikofaktorer for kompliceret sorg kan bidrage til muligheden for en tidlig opsporing af udsatte sørgende, som potentielt vil kunne profitere af psykologiske behandlingsformer.

Den femte og sidste empiriske artikel, "Symptomer på vedvarende sorglidelse hos efterladte partnere: Hyppighed og risikofaktorer", er skrevet af Marie Lundorff, Dorthe Kirkegaard Thomsen, Maja Johannsen, Anette Damkier og Maja O'Connor. Artiklen undersøger hyppigheden af og risikofaktorerne for symptomer på vedvarende sorg hos efterladte partnere til patienter, der op til deres død modtog specialiseret palliativ indsats. De 182 deltagere i undersøgelsen udfyldte spørgeskemaer henholdsvis tre og syv måneder efter deres tab. Analyser viste, at 55 % af deltagerne tre måneder efter tabet udviste et forhøjet symptomniveau af vedvarende sorg (VSL), mens andelen var faldet til 36 % syv måneder efter tabet. Kvindeligt køn, en lav grad af positiv affekt og en høj grad af orientering mod tabet efter tre måneder var statistisk signifikante risikofaktorer for symptomer på vedvarende sorg syv måneder efter tabet. Resultaterne bekræfter, at efterladte partnere til patienter med komplicerede sygdomsforløb, som har krævet specialiseret palliativ indsats, er i høj risiko for udvikling af symptomer på vedvarende sorglidelse.

Til sidst i bogen følger fire artikler, der belyser mere anvendelsesorienterede vinkler på fænomenet sorg.

Først udforsker Lærke Darling Dueholm, Trine Pagh Pedersen og Stig Poulsen i artiklen "Børn og unges oplevelser af sorggruppeforløb" oplevelser af sorggruppeterapi hos børn og unge, som rapporterede symptomer på vedvarende sorg. Der blev gennemført fire semistrukturerede interview med børn og unge i alderen 11 til 15 år. Interviewene blev lydoptaget, transskriberet og analyseret. Resultaterne identificerer fire temaer, som efterfølgende diskuteres i lyset af sorgteorier og empiriske fund: 1. Forsøg på at holde tabet på afstand førte til ophobet sorg; 2. At bevare forælderen; 3. Sekundære konsekvenser; 4. I kontakt med sorgen på anderledes vis.

Så følger "Et pilotstudie af gruppeterapi for børn og teenagere, der har mistet en forælder" af Trine Pagh Pedersen, Marie Stigaard Tølbøll, Gyriht Karskov Berthelsen, Hanne Søndergaard Knudsen og Kristine Jensen de López. I dette pilotstudie præsenteres resultater fra før- og eftermålinger af gruppeterapi målrettet børn og unge, der har udviklet eller er i risiko for at udvikle kompliceret sorg. I alt deltog 21 børn og teenagere i alderen 6-15 år i et ti-ugers gruppeterapiforløb. Børn og forældre besvarede elektroniske spørgeskemaer, der målte sorg og trivsel før og efter gruppeforløbet. Resultaterne viste statistisk signifikant nedgang i sorgsymptomer og statistisk signifikante forbedringer på områder af generel trivsel. Resultaterne indikerer, at børn og teenagere, der har mistet en forælder, udviser reducerede sorgsymptomer og forbedret trivsel efter deltagelse i gruppeterapi.

Det tredje kliniske bidrag, "Spirende voksne med risiko for at udvikle komplicerede sorgreaktioner – et feasibility studie", er forfattet af Hanne B.S. Knudsen, Trine Pagh Pedersen, Preben Engelbrekt og Kristine Jensen

de López. Artiklen beskriver den begyndende voksenalder som mulighederne alder og hvordan denne tid for unge voksne, der mister en forælder, kan være en markant udfordring. Studiet har til formål at undersøge og vurdere anvendeligheden af en manualiseret sorgterapi med otte unge voksne i risiko for kompliceret sorgreaktion. Terapien blev baseret på gruppeterapi med blandt andet brevskrivning som interventionsmetode. Studiet anvendte et før- og efterbehandlingsdesign, og resultaterne peger på positive ændringer på sorgsymptomer og symptomer på internalisering efter gruppeterapien.

Temanummeret afsluttes med en artikel af Jens Christian Nielsen og Ditte Winther-Lindqvist med titlen "Trivsel hos unge efterladte og pårørende – og effekten af at tale om det!" På baggrund af et repræsentativt survey-studie om trivsel og mistrivsel blandt 15-24-årige unge efterladte, pårørende samt unge, der hverken er pårørende eller efterladte, konkluderes det, at de fleste pårørende og efterladte trives godt. I gruppen af unge, der mistrives, var der flest unge efterladte. Trivsel så ikke ud til at hænge sammen med, hvorvidt de unge havde talt om deres situation med andre. Til gengæld så man hos de efterladte, som ikke havde fortalt om deres tab til nogen, en markant højere forekomst af mobbeadfærd og selvmordsforsøg. Dette forsøges forklaret med henvisning til en eksistensfænomenologisk analyse af kvalitativt interviewmateriale, hvilket leder mod en anbefaling af større differentiering i forhold til den nuværende anbefaling, der opfordrer alle unge til emotionel åbenhed om deres situation.

Med dette temanummer er hensigten, at vi kan yde et bidrag til dansk og nordisk sorgforskning inden for de forskningsmiljøer, der på forskellig vis er i berøring med sorgområdet, samt at vi kan stimulere til udveksling og udvikling af potentielle tværvideenskabelige og tværfaglige forbindelser disse miljøer imellem. Det håber og tror vi, at vi er kommet i mål med.

Rigtig god læselyst.

Gæsteredaktion: Maja O'Connor (TABstudiet, Aarhus Universitet), Martin Lytje (Kræftens Bekæmpelse), Lene Larsen (Det Nationale Sorgcenter) og Anders Petersen (Sorgens Kultur).

Intern redaktør fra Psyke & Logos: Klaus B. Bærentsen.

Referencer

- Brinkmann, S. (2017). Could grief be a mental disorder? *Nordic Psychology*, 1-14. <https://doi.org/10.1080/19012276.2017.1381038>
- Guldin, M.-B. (2014). *Tab og Sorg. En grundbog for professionelle*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Maercker, A., Brewin, C. R., Bryant, R. A., Cloitre, M., Reed, G. M., Ommeren, M. van, ... Saxena, S. (2013). Proposals for mental disorders specifically associated with stress in the International Classification of Diseases-11. *The Lancet*, 381(9878), 1683–1685. [https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)62191-6](https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(12)62191-6)
- Mogensen, J. R., & Engelbrekt, P. (2013). *At forstå sorg*. København: Samfundslitteratur.
- O'Connor, M. K., Lundorff, M., & Johannsen, M. (2017). Skal vi diagnosticere sorg? *Psykologernes Fagmagasin*, 3(12), 26-28.
- WHO (2018). *Prolonged Grief Disorder Criteria*. Lokaliseret den 1. juli 2018 på: <https://icd.who.int/dev11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1183832314>